

Piráť přírodovědcem – William Dampier

U komplikovaných životaběhů s kontroverzními rysy se specializované časopisy spíše vyhýbají explicitním připomínkám dotyčných postav. U Williama Dampiera, v popularizacích na prvním místě uváděného jako piráta, jenž se narodil před 370 lety, jsem na stránkách novodobé řady Živý našel pouze několik odkazů v textech botanicky nebo zoologicky orientovaných článků (např. Živa 2004, 3: 116 nebo 2020, 1: 50), obvykle v souvislosti s vazbou bioty na Austrálii, případně Oceánii. Piráti s velkým P dnes působí v naší politice, tak proč otálet s připomenutím relativně kulatého výročí člověka, u něhož dlouhý odstup umožnil historikům obnažit stále výrazněji se rýsující roli objevitele, výzkumníka, sběratele přírodnin a inspirátora velkých postav vědy, jako byli např. Charles Darwin nebo Alexander von Humboldt. Počínaje anglickou Wikipedií a konče početnou řadou článků se v běžném tisku objevuje pod úctyhodnou škálou „profesních“ přirazení: anglický dobrodruh, plantážník a dřevorubec, mořeplavec (dábílův námořník, mořský král), korzár, pirát, lupič, bukanýr, flibustýr, navigátor, kapitán, obchodník, průzkumník a geograf, první anglický autor realistické zprávy o Austrálii, hydrolog-oceánograf (mořské proudy), meteorolog (větrné proudění), etnograf (zvyky domorodců), biolog (variabilita a adaptace bioty). Biografické příručky často zdůrazňují, že jako první obeplul zeměkouli třikrát (v letech 1679–91, 1703–07 a 1708–11) a že během druhé cesty kapitán jedné z jeho lodí vysadil v září 1704 v souostroví Juan Fernández u Chile Skota Alexandra Selkirka, jehož osud inspiroval Daniela Defoea k napsání Robinsona Crusoea.

Podle jména měl W. Dampier francouzské kořeny, přestože se narodil v Somersetu v Anglii (není známo přesné datum narození, pouze křtu: 5. září 1652). Od mládí, kdy utekl z domova a nechal se najmout na loď plavící se k Newfoundlandu i do Indie, sloužil v anglickém obchodním loďstvu, nějakou dobu v Západní Indii, byl vojákem, stal se dozorcem plantáží na Jamajce a dřevorubcem na Yucatanu a možná právě při tom v sobě objevil zájem o přírodu a putování za ní při zeměpisných výbojích. Pro nás je patrně takřka nemožné vcítit se do myšlení a hodnotové soustavy té doby, ale lze pochopit fakt, že objevitelské výpravy byly nákladné a bez podpory vládnoucích kruhů tehdejších velmocí sotva realizovatelné. Navíc jakákoli potíž při plavbě, jako bylo poškození, přepadení či ztroskotání lodi, znamenalo uplatnit heslo „pomož si, jak můžeš“, protože s pirátským se jaksí počítalo. Dobrodruh Dampier se na lodi Cygnet (Labuť) účastnil pirátské výpravy kapitána Charlese Swana proti španělským přístavům v Tichém oceánu, v roli navigátora obeplul mys Horn a dostal se až na Filipíny (1685). Posádka se však vzbouřila a zamířila k čínskému pobřeží kvůli potenciálnímu odbytů pro

naloupené zboží, jenže místo toho se dostala do Austrálie (tehdy Nového Holandska, jak ji nazval po objevení v r. 1644 Nizozemec Abel Tasman). Do této expedice se rovněž řadí první známé vyloďení na neobydleném Vánočním ostrově. Dampier tu pojmenoval Žraločí zátoku (Shark Bay; od r. 1991 zapsána pro vysokou biodiverzitu do seznamu světového dědictví UNESCO). Dva měsíce, které na australské pevnině prožili, stačily, aby opravili loď, a W. Dampierovi k tomu, aby provedl zevrubný průzkum pobřeží. Na Nicobarových ostrovech za hrozící další vzpoury posádky výpravu raději opustil a v r. 1691 se vrátil do Anglie. Na základě svých důkladně střežených deníků napsal knihu Nová cesta kolem světa (1697), která se stala snad nejčtenější literaturou své doby a uvádí se jako zakladatelská pro žánr moderního cestopisu. Ještě v oblasti Karibiku a dalších míst Ameriky si Dampier vedle přepadání pobřežních přístavů dokázal zaznamenávat přírodopisné poznatky (např. z Galapág) a uvádí se ve prospěch jeho zvědavosti oproti praktikování zločinné obživy, že nesrovnatelně podrobnější jsou jeho nadšené popisy např. tropického ptactva, zatímco zmínky třeba o padlých spolupirátech jsou jen stručné. Vedle toho se mnohé naučil o větrném a mořském proudění, prvenství měl také v podrobném pojednání o hurikánu. Do angličtiny díky svým uchovaným zápiskům vnesl nové pojmy, např. názvy některých druhů exotického ovoce.

Jeho cílevědomost v uchovávaní a literárním zpracování, pořizování map a sbírek rostlin či minerálů přinesla Dampierovi společenský vzestup a světovému poznání postupně víc a víc ceněný vklad. Výtěžek z vydané knihy spolu s majetkovým zázemím manželky Judith (byla služebnou hraběnky von Grafton, svatba se konala v r. 1678) a také vydání Dodatku k nové

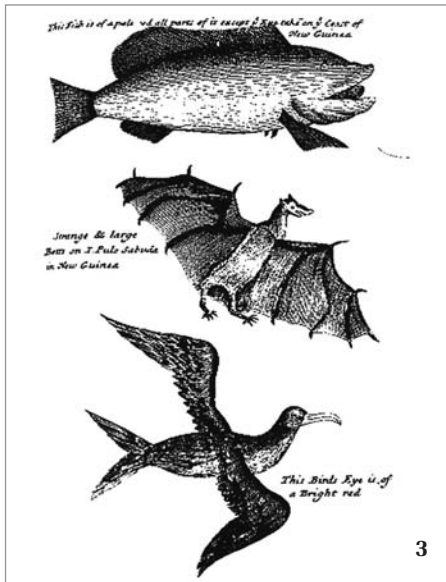

1 William Dampier na portrétu se svou knihou (olej na plátně, asi 1697–98).

Orig. T. Murray

2 W. Dampier a kapitán Charles Swan na lodi Cygnet (Labuť)

plavbě (1699), kde mu vyličení předpirátského života pomohlo přesvědčit příslušné kruhy o neoprávněnosti obvinění ze spiknutí, vedlo k rehabilitaci a podpoře ze strany vládnoucích kruhů. Na začátku toho roku vplul jako kapitán lodi Roebuck (Srniec), vypravené admirálitou ve jménu krále nejprve do Salvadoru a posléze kolem mysu Dobré naděje do Nového Holandska, tedy Austrálie, kde nejprve navštívil po několika letech opět Žraločí zátoku. Podle zadání směřoval podél pevniny dál, aby prozkoumal do té doby neznámé východní pobřeží. Špatný technický stav lodi, nedostatek pitné vody a neúspěšné výsadky ho vedly k tomu, že změnil kurz směrem k Nové Guineji. Potíže se stupňovaly a při zpáteční cestě loď ztroskotala u ostrova Ascension. Naštěstí trosečníky zachránila jiná loď, a navíc se Dampierovi podařilo ochránit cenné mapy západního pobřeží. Přínosem bylo také objevení nových ostrovů – ty jsou pojmenovány spolu s poloostrovem v severozápadní Austrálii právě po Dampierovi. Nepřízeň osudu a zchudnutí kapitána vedlo k nové korzárské plavbě, na níž ho však zajali Holanďané. Na svobodu se dostal až v r. 1707 a teprve pak mohla být vydána kniha Cesta do Nového Holandska. Opět přitáhla pozornost oceánografickými, biologickými a tentokrát i etnografickými novinkami. Kromě toho se právem připomíná, že Dampier bezděky obohatil krásnou literaturu, když vešel ve známost příběh „trosečníka“ A. Selkirka (změnil si příjmení z původního Selcraig), kterého jakožto rebelanta při druhé velké výpravě (1704) zanechal Thomas Stradling, kapitán jedné z dvou Dampierových lodí, Cinque Ports (na druhé, pojmenované Saint George, velel sám Dampier), na pustém ostrově Más a Tierra, vzdáleném asi 670 km od břehů dnešního Chile. Zde Selkirk strávil čtyři roky a čtyři měsíce, načež byl zachráněn v únoru 1709 při třetí Dampierově cestě kolem světa. Údajně si po sporu s kapitánem kverulující námořník o tuto misi sám řekl, i když toho vzápětí

litoval – tolik skutečný příběh, který jako předlohu použil a přetvořil autor divadelních her a politických pamfletů D. Defoe v R. Crusoeovi (ostrov chilská vláda v r. 1966 přejmenovala na ostrov Robinsona Crusoe). Dampierovy příhody a jeho zveřejněná svědectví podle některých literárních kritiků inspirovala i další spisovatele, např. Jonathana Swifta v parodickém cestopise Gulliverovy cesty (1726) nebo Samuela Taylora Coleridge (1772–1834) v baladě Píseň o starém námořníkovi (1798).

Po návratu z cest do Londýna čelil William Dampier nepříteli, soudům a dluhům,

3 Ilustrace z knihy A Continuation of a Voyage to New Holland (Dampier 1699)

4 Selkirk chytající kozu. Z publikace The Life and Adventures of Alexander Selkirk, the Real Robinson Crusoe: a Narrative Founded on Facts (Day 1837). Všechny obr. převzaty z Wikimedia Commons v souladu s podmínkami použití

doháněla ho pirátská minulost i některé jeho povahové vlastnosti. Zemřel v r. 1715 ve věku 63 let. Jeho knihy si později vezl na svou slavnou cestu s lodí Beagle Charles Darwin, četl si v nich o ptačí variabi-

litě v tropických oblastech a o vhodnosti zavedení kategorie „poddruhu“, úvahy o „bastardském“ původu galapázkých želv a dalších fenoménech. Míru Dampierova příspěvek ke vzniku Darwinovy vývojové teorie života nejspíše budeme moci vždy jen odhadovat, nicméně vliv je bezesporný. Řada údajů o životě W. Dampiera se v informačních zdrojích liší: asi nejdůvěryhodnější je World History Encyclopedia (www.worldhistory.org/William_Dampier). Nové přiblížení přináší český překlad knihy Sama Keana Zločiny ve jménu vědy (Grada 2022).

Štěpán Svačina

Purkyňovský seminář na Blatné 2022

V sobotu 22. října 2022 proběhl již tradiční seminář pořádaný Janou Germenis-Hildprandtovou na zámku v Blatné. Pozvaní hosté byli jako každý rok především fyziologové a vyslechli program připravený prof. Václavem Mandyssem z 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy.

Letošním tématem byla gastroenterologie. První příspěvek přednesl ředitel Ústřední vojenské nemocnice v Praze prof. Miroslav Zavoral. Velmi podrobně referoval, co Jan Evangelista Purkyně ve Vratislavi zkoumal z oblasti trávicího traktu – polykání (jeho fáze a mechanismy, pálení žáhy

a reflux a poruchy těsnosti kardiie), střevo (klky a jejich strukturu, vstřebávání, plochu sliznice, propustnost), tvorbu trávicích šťáv (např. optimum reakcí trávení), resorpci živin (povrch sliznice, lymfatické kapiláry), šťávu žaludeční a žluč.

Jako druhý vystoupil doc. Pavel Kohout z pražské Thomayerovy nemocnice a věnoval se alergii na lepek – celiakii. Vysvětlil principy bezlepkové diety a ukázal její význam u celiakie. Historie této diety začíná banánovými a ovocnými dietami v r. 1888, brzy po smrti J. E. Purkyně. Detailně popsal, proč je bezlepková dieta zcela nevhodná pro zdravého člověka. Mimo jiné vede k poškození imunity. U nemocných celiakií je naopak základem léčby. Upozornil na vysoký obsah lepku v běžném pečivu, připravovaném dnes bez použití kvasnic, a dále v pivu, likérech a bourbonu.

Závěrem přednášel prof. Jan Martínek z Institutu klinické a experimentální medicíny o tom, že fibroskopické metody nejsou v současnosti jen diagnostické, a uvedl principy endoskopické chirurgie. Ukázal možnosti operačních výkonů prováděných dnes gastroenterology, a nikoli chirurgy – pacient se tak může vyhnout klasickým operacím a delší rekonvalescenci.

Po deštivém dni se Blatná s účastníky semináře rozloučila modrou oblohou a krásným západem slunce.

1 Silueta zámku v Blatné. Zde se tradičně koná seminář věnovaný Janu Evangelistovi Purkyně, který zde pobýval v letech 1810–14. Foto Š. Svačina

